IURISDICTIO DE CAPITE CIVIS И PROVOCATIO AD POPULUM ПО ВРЕМЕТО НА РАННАТА РЕПУБЛИКА

Проф. д-р Карло Пелозо,
Университет във Верона, Италия

1. ПРОБЛЕМЪТ ЗА "PROVOCATIO AD POPULUM"*

Помпоний в един фрагмент от своя *Enchiridion,* запазен в Дигестите, споменава че в началото на републиканската епоха не е позволено на консулите да правораздават ("*de capite civis Romani iniussu populi non erat lege permissum consulibus ius dicere"*[1]*).* Може да се постави въпрос дали такава забрана определя *provocatio* като подходящо средство, за да денонсира липсата на правомощия на магистратите, или по-скоро като средство за блокиране компетентността на магистратите[2]. Настоящото изследване е посветено на отговора на този въпрос, както и на очертаване на концептуалните граници на израза "*ius dicere"*.

Традицията, такава каквато ни е засвидетелствана в трудовете на Цицерон и в историческите извори, с нескрити акценти, но и с преднамерена неопределеност, представя *provocatio ad populum* не само като *patrona* на *civitas*, но също и като *vindex*, *praesidium* и *arx* на републиканската свобода (*libertas)*[3]. При всички положения, ако от височината на тези убедителни изявления се снижим до нивото на практическите проекции на разглеждания институт, попадаме на един несигурен терен, сякаш свързан както с наказателния процес, така и с конституционното устройство на *res publica*.

---

* В текста е запазена латинската терминология, защото *provocatio ad populum* не може да се интерпретира еднозначно като своеобразна форма на обжалване, или, по-точно, на сезиране на римския народ, т.е. на народните събрания в случаите на произнесено смъртно или друго тежко наказание. В бележките под линия е запазен текстът на описанията така, както е даден от автора – бел. ред.

1 Вж. Pomp. *l.s. ench.* в D. 1.2.2.23.

2 Срв. Pomp. *l.s. ench.* D. 1.2.2.16 (*lege lata factum est ut ab eis provocatio esset neve possent in caput civis Romani animadvertere iniussu populi*.)

3 Срв. Cic. *or*. 2.199; Liv. 3.45.8, 3.55.4: Вж. и JEHNE, M. Die Geltung der Provocation und die Konstruktion der römischen Republik als Freiheitsgemeinschaft. – In: *Geltungsgeschichten: über die Stabilisierung und Legitimierung institutioneller Ordnungen*, a cura di G. Melville e H. Vorländer. Köln, 2002, p. 5 ss.

Самият термин "*ius*" в източниците трайно се използва за означаване на цялостната закрила на свободата на отделния правен субект като член на колективната общност. В случая става въпрос за правото на този субект да се обърне към народа като към върховен съдия. Запазените сведения обаче не се отличават с особена пълнота, изчерпателност и систематичност, поради което екзегетичните задачи на историците по древна римска история съвсем не са леки. Често се приемат не особено правдоподобни хипотези, с повече въображение, несъвместими една с друга, което е неизбежно при мълчанието, неяснотата и противоречивостта на текстовете. Понякога дори се приема прекалено модерно тълкуване, без да се държи сметка за ограничеността на правните форми, на мисленето, на организацията и правната уредба, трудно уловими и нюансирани в архаичния им контекст, и твърде различни от съвременните.

Преди да се отдам на персоналното предизвикателство да очертая концепцията и институционалните характеристики на *provocatio ad populum*, бих искал да представя кратък доктринерен обзор, за да може читателят да си даде сметка за голямата фрагментарност, но и за ослепителната многоцветност на този институт, т.е. на *status quaestionis*.

2. НЕМСКАТА ЛИТЕРАТУРА ПО ТЕМАТА ЗА "*PROVOCATIO AD POPULUM*"

През XIX в. римската наказателна юрисдикция е възстановена в рамките на грандиозната систематизация на Теодор Момзен. В тази начална фаза на републиканската история се дава особено доверие на традицията, според която *imperium* е генетичен фактор не само за съществуването на държавата, но и за санкционната власт. Така процесът пред комициите се явява като втора степен на една процедура, а *provocatio ad populum* се приема като "Berufung" на *civis* "an die Bürgerschaft", своеобразно „обжалване" или „молба за помилване"[4].

[4] Вж. MOMMSEN, T. *Römisches Strafrecht, Leipzig* 1899, p. 31, 41 s., 56, 151, 163, 477 s.; Id., *Römisches Staatsrecht*[3], I, Leipzig 1887, 110, 137, 141, 163 s.; Id., *Römisches Staatsrecht*[3], II, Leipzig 1887, 117, 539 s.; Id., *Römisches Staatsrecht*[3], III, Leipzig 1888, p. 302, 351 s., 354. Срв. съответно P.F. GIRARD, *Histoire de l'organisation judiciaire des Romains*, I, Paris 1901, p. 113; E. COSTA, *Cicerone giureconsulto*, Bologna 1927, p. 2, 132; J. LENGLE, *Römisches Strafrecht bei Cicero und den Historikern*, Leipzig - Berlin 1934, p. 7; J.L. STRACHAN-DAVIDSON, *Problems of the Roman Criminal Law*, rist. an., Amsterdam 1969,

Всепоглъщащият авторитет на немския юрист и историк оставя така-ва трайна следа, че всички следващи изследователи на “Staatsrecht” и на “Strafrecht” не намират смелост да се противопоставят на тази концепция. Така е до Brecht, който в един фундаментален труд отрича двупосочната връзка между комициалния процес и този, който е последван от *provocatio*, като с подновена точност определя граница между *coërcitio* и *iudicatio*. В първия случай магистратът произнася присъдата, квалифицирана като “echtes Urteil”, но тя не е неоспорваема – осъденият може да я обжалва пред съда на *populus* и, подобно на действията на втора инстанция, тази присъда да бъде касирана или потвърдена. Във втория случай в комициите се развива своеобразен процес, който е различен от обжалването пред на-рода (*apud populum)*, и завършва с решение на комициите – този процес е инициран от магистрати без *imperium*[5].

По време на Втората световна война Heuß[6] представя нова и ради-кално различна теза, като оспорва връзката между наказателната юрис-дикция и *imperium*. Юрисдикцията обикновено се свързва с кръвната мъст, докато *imperium* се схваща само като военна власт. Според автора проце-сът, последван от *provocatio*, налага модела на *iudicium populi*, като – и до-ри напротив[7], *provocatio* се явява странична за юрисдикционната сфера и се представя като „републиканска правна практика“ с аристократичен про-изход, която се прилага не по-рано от 300 г. пр.Хр. Тя контрастира с воен-ните правомощия и с *coërcitio*, упражнявана от магистратите *cum imperio*[8].

---

p. 140; A.H.M. JONES, *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*, Oxford 1972, p. 3, 11, 26, 34 s.

5 C.H. BRECHT, *Zum römischen Komitialverfahren*. – In: *ZSS*, LXIX, 1939, p. 261 ss.; вж. също G. GROSSO, *Monarchia, ‘provocatio’ e processo popolare*. – In: *Studi in onore di P. De Francisci*, II, Milano 1956, p. 3 ss.; Id., *‘Provocatio’ per la ‘perduellio’, ‘provocatio sacramento’ e ordalia*. – In: *BIDR*, LXIII, 1960, p. 213 ss.; Id., *Lezioni di storia del diritto romano*, Torino 1965, p. 148 ss., 177.

6 A. HEUSS, *Zur Entwicklung des Imperiums der römischen Oberbeamten*. – In: *ZSS*, LXIV, 1944, p. 114 ss.

7 Срв. K. LATTE, *The Origin of the questorship*. – In: *TAPA*, LXVII, 1936, p. 24 ss.

8 R.A. BAUMAN, *The ‘lex Valeria de provocatione’ of 300 B.C.*. – In: *Historia*, XXII, 1973, p. 34 ss.; J.A.C. THOMAS, *The Development of Roman Criminal Law*. – In: *LQR*, LXXIX, 1963, p. 229, както и J.J. DE LOS MOZOS TOUYA, *La ‘provocatio ad populum’ como garantia jurídica del ciudadano romano y manifestación de cohesión social*. – In: *Helmantica*, XLV, 1994, p. 177 ss. Вж. също J.D. CLOUD, *‘Provocatio’. Two Cases of Possible Fabrication in the Annalistic Sources*. – In: *‘Sodalitas’: Scritti in onore di A. Guarino*, Napoli, 1984, p. 1365 ss.; Id., *The Origin of ‘provocatio’*. – In: *Revue de Philologie*, LXXII, 1998, p. 27 ss.

Върху добре обоснованата теза на Heuß се изграждат особено сполучливите и задълбочени изследвания на Bleicken[9]. Авторът в действителност не се доверява на древната традиция и не счита не само че *provocatio* се осъществява в пределите на *iudicatio* и че е във връзка с наказването на престъпленията, но и че няма характер на "Rechtsmittel" през първите 200 години от историята на Републиката. Освен това *provocatio* е описана от гледна точка на революционната "*Urform*" на плебейските трибуни срещу злоупотребите с власт на магистратите патриции. С първата автентична *Lex Valeria de provocatione* (300 г. пр.Хр.) на самите трибуни не се признава компетентност да произнасят смъртна присъда за политически престъпления в рамките на *civitas*, а това е правомощие само на магистратите *cum imperio*. В новите условия обаче билò трибуните се опитват да се сдобият и с тази компетентност, билò *provocatio* продължава да играе своята роля на "Hilferuf", но ограничавана по отношение на глобите, налагани от понтифиците.

От своя страна Kunkel прави разлика, като се позовава на автентичността на първите два *leges de provocatione* (едната от 509 г. пр.Хр., другата – от 449 г. пр.Хр.). Това има програмно значение за изследванията до 60-те години на XX в., които като цяло се съсредоточават върху взаимообвързаността между магистратските правомощия, комициалната юрисдикция и *provocatio*. Последната още от началото на Републиката се възприема като политическо средство на революционната борба срещу злоупотребите със санкционни правомощия на патрицианските магистрати *cum imperium*, докато от 300 г. пр.Хр. правораздаването *apud populum* (към кое-

---

9 Вж. J. BLEICKEN, *Kollisionen zwischen 'Sacrum' und 'Publicum'*. – In: *Hermes*, LXXXV, 1957, p. 455 ss.; Id., *Ursprung und Bedeutung der Provocation*. – In: *ZSS*, LXXVI, 1959, p. 356 ss.; Id., *Das Volkstribunat der klassischen Republik*. *Studien zu seiner Entwicklung zwischen 287 und 133 v. Chr.*[2], München 1968, p. 110 ss. Cfr. A. MAGDELAIN, *De la coercition capitale du magistrat supérieur au tribunal du peuple*. – In: *Labeo*, XXXIII, 1987, p. 139 ss.; J. MARTIN, *Die Provokation in der klassischen und späten Republik*. – In: *Hermes*, XCVIII, 1970, p. 74; A.W. LINTOTT, *'Provocatio'. From the Struggle of the Orders to the Principate*. – In: *ANRW*, I.2, 1972, p. 227 ss.; Id., *'Provocatio'* e *'Iudicium Populi' dopo Kunkel*. – In: *La repressione criminale nella Roma repubblicana fra norma e persuasione*, a cura di B. Santalucia, Pavia 2009, p. 15 ss.; G. PUGLIESE, *Appunti sui limiti dell''imperium' nella repressione penale*, Torino 1939, p. 6 ss., 23 ss., 32, 36 s. E.S. STAVELEY, *'Provocatio' during the Fifth and Fourth Centuries B.C.*. – In: *Historia*, III, 1956, p. 414 ss.; L. AMIRANTE, *Sulla 'provocatio ad populum' fino al 300*. – In: *Iura*, XXXIV, 1983, p. 1 ss.; M. HUMBERT, *Le tribunat de la plèbe et le tribunal du peuple. Remarques sur l'histoire de la 'provocatio ad populum'*. – In: *MEFRA*, C, 1988, p. 468 ss.

то се отнася и самата *provocatio*) вече е свързано с преследването на политически престъпления. Обикновените престъпления се преследват по процедура, която е по-близо до частния процес, но все пак е изведена на публичноправно ниво с цел да се ограничи частното отмъщение от страна на увреденото лице[10].

3. ДВЕ РАЗЛИЧНИ РАЗРЕШЕНИЯ НА ПРОБЛЕМА ЗА "*PROVOCATIO AD POPULUM*" В ИТАЛИАНСКАТА ДОКТРИНА

Ако се съсредоточим върху италианската доктрина, не може да не споменем измежду най-авторитетните последни изследвания прегледа и новата трактовка на раннорепубликанското наказателно правораздаване на Santalucia, който ясно противопоставя комициалната *iudicatio* и *coërcitio* на магистратите[11]. Според него *provocatio* е непозната като *ius* в архаичния период, а от 509 г. пр.Хр. придобива законен характер на гражданска гаранция (*garanzia civica*) с патрициански характер срещу злоупотребите с власт на арбитрите и самозащита на санкционните правомощия на консулите. Така висшата магистратура в *libera res publica* се явява лишена от правото да налага смъртно наказание. По времето на етруската монархия това е от изключителната компетентност на куриатните комиции. Тази система е потвърдена и обновена от децемвирите: *ius provocationis* се споме-

---

10 W. KUNKEL, *Untersuchungen zur Entwicklung des römischen. Kriminalverfahrens in vorsullanischer Zeit*, München 1969, p. 28 ss., 36 ss., 48 ss.; B. SCHMIDLIN, *Das Rekuperatorenverfahren*, Freiburg 1963, p. 146, 149.

11 B. SANTALUCIA, *Studi di diritto penale romano*, Roma 1994, p. 8 ss., 146 ss., 234 ss. (съответно на едно изследване и две рубрики в енциклопедиите – вж. *Il processo nelle XII Tavole*. – In: *Società e diritto nell'epoca decemvirale. Atti del convegno di diritto romano. Copanello 3-7 giugno 1984*, Roma, 1988, p. 235 ss.; *Processo penale [diritto romano]*. – In: *Enc. dir.*, XXXVI, Milano 1987, p. 318 ss.; *Pena criminale [diritto romano]*. – In: *Enc. dir.*, XXXII, Milano 1982, p. 734 ss.); Id., *Diritto e processo penale nell'antica Roma*[2], Milano 1998, p. 7 ss., 20 ss., 29 ss., 36 ss., 40 ss., 47 ss.; Id., *Altri studi di diritto penale romano*, Padova, 2009, 12 ss., 117 ss., 139 ss., 163 ss. (съответно на четири издадени изследвания: *Dalla vendetta alla pena*. – In: *Storia di Roma*, a cura di A. Momigliano e A. Schiavone, I, Torino 1988, p. 427 ss.; *Alle origini del processo penale romano*. – In: *Iura*, XXXV, 1984, p. 47 ss.; *Sacertà e processi rivoluzionari plebei: a proposito di un libro recente*. – In: *Studi per G. Nicosia*, VIII, Milano 2007, p. 255 ss.; *Sulla legge decemvirale 'de capite civis'*. – In: *Le Dodici Tavole. Dai Decemviri agli Umanisti*, a cura di M. Humbert, Pavia 2005, p. 401 ss.); Id., *La giustizia penale in Roma antica*, Bologna 2013, p. 19 ss., 23 s., 25 ss., 30 ss., 39 ss. Срв. тясната обвързаност между *provocatio* (като републикански институт) и *coërcitio,* упражнявана от магистратите според L. RODRIGUEZ-ENNES, *Algunas cuestiones en torno a la 'verberatio'*. – In: *RIDA*, LIX, 2012, p. 177 ss.; Id., *'Verberatio' y 'provocatio ad populum'*. – In: *Direito romano: poder e direito*, Coimbra 2013, p. 811 ss.

нава на няколко места в Закона на Дванадесетте таблици: една инкриминираща норма забранява на плебейските трибуни убийството на римски гражданин, който не е осъден по реда на обикновения процес; друга норма относно компетентността *de capite civis* определя преминаването на налагането на смъртно наказание от куриатните към центуриатните комиции. Предложените реконструкции на доста страници в съчиненията на Garofalo[12] открояват картина, която, наред с много аспекти на оригиналност, се доближава до вече изложеното по-горе.

На основата на разграничаването на *provocatio ad populum* от *coërcitio* (впрочем, наскоро подложена на сериозна критика от Tassi Scandone), не трябва да се отминат и новите съображения на Mantovani[13].

---

12 Концептуалната система на Garofalo е развита особено подробно и в много аспекти е аналогична на изводите на Santalucia (и различна от тезите на Mantovani): срв. L. GAROFALO, *Il processo edilizio. Contributo allo studio dei 'iudicia populi'*, Padova 1989, *passim*; Id., *Sulla condizione di 'homo sacer' in età arcaica*. – In: *SDHI*, L, 1990, 223 ss. (nonché in *Appunti sul diritto criminale nella Roma monarchica e repubblicana*[3], Padova 1997, p. 1 ss., e in *Studi sulla sacertà*, Padova 2005, p. 13 ss.); Id.. – In: *Tema di 'provocatio ad populum'*. – In: *SDHI*, LIII, 1987, p. 355 ss. (също в *Appunti*, cit., p. 43 ss.); Id., *'Aediles' e 'iudicia populi'*. – In: *Idee vecchie e nuove sul diritto criminale romano*, a cura di A. Burdese, Padova 1988, p. 45 ss. (също в *Appunti*, cit., p. 121 ss.); Id., *Ancora sul processo comiziale 'de capite civis' (A proposito di un recente studio)*. – In: *SDHI*, LIV, 1988, 285 ss. (също в *Appunti*, cit., p. 167 ss.); Id., *Il pretore giudice criminale in età repubblicana?* – In: *SDHI*, LVI, 1990, 366 ss. (nonché in Id., *Appunti*, cit., p. 241 ss.); Id., *Il pretore giudice criminale in età repubblicana? In margine a una risposta*. – In: *SDHI*, LVII, 1991, 402 ss. (също в Id., *Appunti*, cit., p. 287 ss.). Бих искал да подчертая някои разлики в концепциите на двамата автори. Garofalo се доверява на достоверността на сведенията за отделните случаи на *provocationes* по време на т.нар. „царски период" (età regia); консулът в републиканската епоха има власт да повдига наказателно обвинение, квесторите от 447 г. пр.Хр. се номинират от комициите по инициатива на консулите за всеки отделен случай с репресивна компетентност да започват процес пред комициите за налагане на смъртно наказание; магистратурата на дуумвирите изчезва още в „царския период"; пред центуриатните комиции още преди приемането на Закона на Дванадесетте таблици (и по искане на плебса) се развиват някои такива процеси; децемвиралните разпоредби за *homo indemnatus* се отнасят за всички; *provocatio* е в компетентността на децемвирите и е процедура, противопоставима не само на присъдите, произнесени от консулите, но и на репресивните мерки, налагани от трибуните.

13 D. MANTOVANI, *Il problema d'origine dell'accusa popolare. Dalla 'quaestio' unilaterale alla 'quaestio' bilaterale*, Padova 1989, p. 9 ss.; Id., *Il pretore giudice criminale in età repubblicana*. – In: *Athenaeum*, LXXVIII, 1990, p. 19 ss.; Id., *Il pretore giudice criminale in età repubblicana: una risposta*. – In: *Athenaeum*, LXXIX, 1991, p. 611 ss. (интерпретира израза '*iniussu popul'* в смисъл на липса на предвиден законоустановен процес ("in assenza di un previo provvedimento legislativo"). Вж. подобно схващане у C. LOVISI, *Contribution à l'étude de la peine de mort sous la république romaine [509-149 av. J.-C.]*, Paris 1999, p. 291 s.; частично и предимно в правнотехнически смисъл срв. C. VENTURINI, *Pomponio, Cicerone e la 'provocatio'*. – In: *Nozione, formazione e interpretazione del diritto dall'età romana alle esperienze moderne. Ricerche dedicate al Professor F. Gallo*, II, Napoli 1997, 527 ss., p. 530 e nt. 8). Признавайки оригиналността на *provocatio* (интерпретирана като своеобразно обжалване с определено религиозен произход от епохата на монархията) на плоскостта на *iudicatio de capite civis*, макар и

Според учения неправомерното поведение, квалифицирано като *res capitales* по силата на един закон (*lex)* невинаги следва да бъде подложено на комициална юрисдикция. Дори напротив – от една страна, при липсата на съответна норма, *iudicium populi* се отнася до установената трибунска юрисдикция като единствен процес за налагане на смъртно наказание за политически престъпления, а от друга страна *provocatio ad populum* пък е средство срещу произнесени от магистратите смъртни наказания за престъпления, непредвидени изрично в закона, при формалното упражняване на *coërcitio* под формата на правораздаване, макар и те да нямат такава компетентност (според автора "*eccezione di incompetenza*").

4. НЯКОИ РАЗСЪЖДЕНИЯ ОТНОСНО КОМПЕТЕНТНОСТТА НА НАРОДНИТЕ СЪБРАНИЯ И НА МАГИСТРАТИТЕ *"DE CAPITE CIVIS"*

Като се имат предвид поясненията, изложени в предходните два параграфа и обявените в началото цели на изследването, бих искал да представя накратко в следващото изложение някои разсъждения относно *provocatio ad populum* от раннорепубликанската епоха и относно магистратските правомощия за *iurisdictio de capite civis*.

На първо място трябва да се направи уточнение на компетентността на народните събрания от 509 г. пр.Хр. насетне за наказателно преследване на действия с публично значение. Не е необходимо тук да акцентирам на мирното установяване на тази компетентност, установена програмно според историческата традиция от най-старите *leges Valeriae de provocatione*[14]. Значението обаче на най-древната законова уредба на материята – според предаденото в източниците, не ми изглежда никак определено в смисъл на изключителна компетентност на комицииите и съответно – на отнемане на властта на консулите за *iurisdictio de capite civis*.

твърде различна от реконструкцията на института, предложена от Mantovani, трябва да се отбележи систематизацията на материята у Tassi Scandone (E. TASSI SCANDONE, *'Leges Valeriae de provocatione'. Repressione criminale e garanzie costituzionali nella Roma repubblicana*, Napoli 2008, p. 39 ss., 61 ss., 105 ss., 153 ss.). Срещу някои от основните изводи на тази концепция вж. C. PELLOSO, *Sacertà e garanzie processuali in età regia e proto-repubblicana*. – In: *Sacertà e repressione criminale in Roma arcaica*, Padova 2013, p. 123, nt. 93; N. DE LUCA, *'Praesidium libertatis': le 'leges Valeriae de provocatione'*. – In: *Index*, XXXVIII, 2008, p. 89 ss.; N. SPADAVECCHIA, *Gli enigmi della 'provocatio ad populum'. – In: Politica antica*, II, 2012, p. 195 s.

[14] Вж. вместо всички E. TASSI SCANDONE, *'Leges Valeriae de provocatione'*, cit., p. 39 ss.

Цицерон и Помпоний, както и Валерий Максим и Дионисий Халикарнаски кристално ясно ни представят това[15]: *provocatio* не се появява като коректив на упражняването от страна на консула на несъществуваща репресивна функция, а е създадена като средство, упражнявано от римския гражданин (при спазване на определени формалности, за съжаление неизвестни)[16], който е осъден на смъртно наказание от консула в рамките на неговите санкционни правомощия. С други думи, в законите не е предвидена абсолютната забрана този магистрат окончателно да налага бичуване или смъртно наказание (*verberare* и *necare*), а по-скоро една по-ограничена забрана за изпълнение на смъртното наказание, ако конкретният гражданин инициира своето право (*ius provocationis)* да се обърне към народното събрание.

При такъв прочит на основните сведения по темата за *provocatio* в раннорепубликанския период и преди Закона на Дванадесетте таблици се откроява, както ми изглежда, достатъчно ясно липсата от времето на *lex Valeria* от 509 г. пр.Хр. на всякаква власт с юрисдикционен характер, която да се упражнява от патрицианската магистратура на консула, схващана

---

15 Cic. rep. 2.31.53 (*Publicola maxime, legem ad populum tulit eam quae centuriatis comitiis prima lata est, ne quis magistratus civem Romanum adversus provocationem necaret neve verberaret*); Pomp. l.s ench. D. 1.2.2.16 *(lege lata factum est ut ab eis provocatio esset neve possent in caput civis Romani animadvertere iniussu populi*); v., inoltre, Cic. rep. 1.40.62; Cic.acad. pr. 2.5.13; Val. Max. 4.1.1; Liv. 2.8.2; Flor. 1.9.4; Auct. vir. ill. 15; Dion. Hal. 5.19.4, 5.70.2, 5.72.1–2, 6.58.2, 7.41.1; Plut. Publ. 11.2; също и Liv. 2.18.8, 2.29.11, 3.20.7–8, Dion. Hal. 5.75.2, 6.58.2; Lyd. mag. 1.37; Zon. 7.13, където се поставят някои ограничения на *provocatio* така както е установена през 509 г. пр.Хр. Според сведенията у Pomp. l.s ench. D. 1.2.2.23 (*et quia, ut diximus, de capite civis Romani iniussu populi non erat lege permissum consulibus ius dicere, propterea quaestores constituebantur a populo, qui capitalibus rebus praeessent: hi appellabantur quaestores parricidii, quorum etiam meminit lex duodecim tabularum*) се оборва тезата за съществуването *post reges exactos* власт консулите да налагат смъртно наказание, макар и Помпоний да твърди най-общо, че не е позволено на консулите "*ius dicere de capite civis iniussu populi*" (този начин на изразяване подсказва абсолютна забрана). Във връзка с израза "*ut diximus*" имаме препращане към съдържанието на D. 1.2.2.16 и тогава от контекста може да се направи извод, че юристът от епохата на Антонините споменава всъщност една относителна забрана (за значението на термините *animadvertere* и *di ius dicere* вж. изложеното по-долу в текста на статията).

16 Според изрично изразеното в текста (според който ефикасността на *provocatio* се явява подчинена на някаква ритуалност, която е неминуема за архаичното право) считам, че вече е преодоляна отчасти тезата на Venturini за съществуването на неразривна връзка между *provocatio* и комициалното правораздаване, като първото се явява основание за съществуването на второто в най-общ план, т.е., както счита този автор, 'създаването на една почти автоматична оперативност само при простото сезиране от страна на осъдения гражданин на комицията срещу *coërcitio* на магистрата" (C. VENTURINI, Pomponio, cit., p. 549), 'като не е мислимо да се откаже на заинтересувания едно право, което може да отмени неговата злочеста съдба" (Id., Variazioni in tema di "provocatio ad populum" – In: Index, XXXVII, 2009, p. 83).

като производна от тази на рекса[17]. Ако от една страна може да се приеме господстващото мнение относно немалобройните извори, в които е описано упражняването на наказателна *iudicatio* в епохата на *regnum* (макар и в зачатъчен вид) като опрощаване на наложено от рекса наказание (помилване)[18], то от друга страна, според мен с неоспорима яснота, се представя практиката комициите да вземат решение *de capite civis* (съответно с отмяната на споменатото правомощие за това в ръцете на рекса, а по-късно и на консула). *In primis*, в този смисъл не считам за определящи археологичните данни, отнесени към най-древната епоха, за място, отредено в подножието на Капитолийския хълм за народни събрания (а още по-малко относими и за определена дейност, развивана от събраните *in Comitio* римски

---

17 Срв. B. SANTALUCIA, *Studi*, cit., p. 23, според когото в края на примитивната монархия се откроява наред с юрисдикцията на народното събрание и *coërcitio* на рекса. Срв. позицията по този въпрос на L. GAROFALO, *Appunti*, cit., p. 174 s.

18 За процес пред народното събрание в резултат на *provocatio* (*a regibus*), вж. Cic. *Mil*. 3.7; Schol. cBob. 64 [Hildebrandt]; Val. Max. 8.1 *absol.* 1; Cic. *rep.* 1.40.62, 2.31.54; Cic. *Tusc.* 4.1.1; Sen. *ep.* 108.31; за процес пред народното събрание при липса на *provocatio* вж. Dion. Hal. 3.22.3–6, 4.4.7, 4.5.3, 4.84.2–3, 5.4.1-3; Val. Max. 6.3.6 (Още вж. L. GAROFALO, *Appunti*, cit., p. 45 ss., 81, 173 ss. e nt. 23 ss.; E. TASSI SCANDONE, *Leges Valeriae de provocatione*, cit., p. 36 ss.; v., както и B. SANTALUCIA, *Studi*, cit., p. 29 ss., 151 s.; Id., *Altri studi*, cit., p. 20 ss.; Id., *Diritto e processo*, cit., p. 25 s., според когото в царския период комициалният процес се утвърждава в практиката винаги завършващ с *provocatio*). Според Ливий (Liv. 1.49.4) е обратното, но не ми изглежда напълно изключено прекратяването от Тарквиний Горди на въпросната практика, като отнасянето към отсъствието на *consilia* (винаги така са се наричали куриатните комиции, а не някакви по-тесни събрания на *patres*: срв. в първия смисъл F. DE MARTINO, *Storia della costituzione romana*[2], I, Napoli 1972, p. 204, nt. 4, както и L. GAROFALO, *Appunti*, cit. p. 85, nt. 32, p.128, nt. 36, p.176, nt. 34; с повече съмнения вж. у B. SANTALUCIA, *Studi*, cit., p. 27, nt. 61) съвсем не е свързано с някаква точна роля на етруския рекс за репресиране на *res capitales* и включване на народното събрание в процеса. По въпроса не може да не се спомене известният казус (макар и по-скоро легендарен, отколкото вероятен) с римския герой Хораций, който според една съвсем не без противоречия традиция, разказана от Ливий, е хванат в момента на убийството на сестра си (любима на врага му Куяций) и отведен при рекса. Тогава "*auctore Tullo clemente legis interpret*" отнася към народа присъдата, произнесена от *duumviri* (cd. *perduellionis*), определени от рекса *ad hoc* за конкретния случай. Срв. Liv. 1.26.5 ss.; също Fest. voce *Sororium tigillum* (Lindsay 380); Auct. *vir. ill.* 4: срв. T. MOMMSEN, *Römisches Staatsrecht*, II, cit., p. 618; C.H. BRECHT, *'Perduellio'. Eine Studie zu ihrer begrifflichen Abgrenzung zum römischen Strafrecht bis zum Ausgang der Republik*, München 1938, p. 125 ss., 133 ss., 139 ss.,148 ss.; J. BLEICKEN, *Ursprung und Bedeutung der Provocation*, cit., p. 337 ss.; G. CRIFÒ, *Alcune osservazioni in tema di 'provocatio ad populum'*. – In: *SDHI*, XXIX, 1963, p. 290 s.; G. GROSSO, *'Provocatio' per la 'perduellio'*, cit., p. 213 ss.; F. DE MARTINO, *Storia*, I, cit., p. 288 ss.; W. BLAKE TYRRELL, *The 'Duumviri' in the Trial of Horatius, Manlius and Rabirius*. – In: *ZSS*, XCI, 1974, 107 ss., 122 ss.; B. LIOU-GILLE, *La 'perduellio': les procès d'Horace et de Rabirius*. – In: *Latomus*, LIII.1, 1994, p. 11; B. SANTALUCIA, *Osservazioni sui 'duumviri perduellionis' e sul procedimento duumvirale*. – In: *Du châtiment dans la Cité. Supplices corporels et peine de mort dans le monde antique*, Roma 1984, p. 439 ss. (също Id., *Studi*, cit., p. 35 ss.); Id., *Diritto e processo*, cit., p. 14, 22 ss., 54, 76, 78; C. VENTURINI, *Variazioni*, p. 78 e nt. 33); L. GAROFALO, *Il processo edilizio*, cit., p. 8, nt. 3 s.; E. TASSI SCANDONE, *'Leges Valeriae de provocatione'*, cit., p. 129 ss.

граждани точно на това място)[19]. Не е приемливо и придаването на абревиатурата от римския календар QRCF на значение на народно събрание, което осъществява на определеното място наказателно правораздаване по време на царския период[20]. *In secundis*, не трябва да се забравя твърдо установеното римско възприятие от Късната Република и началото на Принципата за функциите на архаичния *rex* към момента на създаването и прилагането на правото в началото на Републиката[21]. Върховният монократичен магистрат е описан от Помпоний като титуляр на неопределена и най-обща власт, наречена *manus* (или *potestas*), която се състои в *gubernatio* по отношение на *omnia* (и от тази гледна точка няма съмнение, че всяко произнасяне на комициите се явява като предоставено по изключение и по милостта на рекса)[22]. В *de re publica* на Цицерон обратното – *rex* от една страна е издигнат на ниво да съблюдава *interpretatio iuris*, а от друга обединява в едно функциите на магистрат и на съдия и е определен като единствен *arbiter* и *disceptato*, компетентен да разрешава спорове по всякакви въпроси – както в частноправната, така и в публичноправната сфера, и единствен е легитимиран "*iura dare*"[23]. Нещо повече – по времето на етруската монархия според Дионисий Халикарнаски се създава трайна практика *rex* да поверява на своите подчинени служители контрола в първата фаза на частните процеси[24], докато председателството на втората, решаваща фаза в процеса (както гражданския, така и наказателния) остава резервирано за рекса чак до Сервий Тулий, който позволява на *patres* да се

---

19 Първото разчистване на това пространство е датирано около 650 г. пр.Хр. (P. CARAFA, *Il Comizio di Roma dalle origini all'età di Augusto*, Roma 1997, p. 114; Id., *Il Volcanal e il Comizio*. – In: *Workshop di Archeologia Classica*, II, 2005, p. 139 s.); за едно друго по-скорошно датиране за определяне на мястото на комициите вж. F. COARELLI, voce *Comitium*. – In: *Lexicon Topographicum urbis Romae*, I, Roma 1999, pp. 309 ss.

20 Срв. по въпроса C. PELLOSO, *'Ius', νόμος, 'ma'at'. 'Inattualità' e 'alterità' delle esperienze giuridiche antiche*. – In: *Lexis.* Poetica, retorica e comunicazione nella tradizione classica. Vol. XXX, 2012, p. 52, nt. 158.

21 За *iudicatio regia*, като пример, ако се има доверие в източниците, вж. M. KASER, *Das altrömische 'Ius'. Studien zur Rechtsvorstellung und Rechtsgeschichte der Römer*, Göttingen 1949, p. 35 ss.; C. GIOFFREDI, *Diritto e processo nelle antiche forme giuridiche romane*, Roma 1955, p. 72 ss.; R. ORESTANO, *I fatti di normazione nell'esperienza romana arcaica*, Torino 1967, p. 160.

22 D. 1.2.2.1, 14, 16.

23 Cic. *rep.* 5.2.3. Sulla locuzione *iura dare*, v. C. PELLOSO, *'Giudicare' e 'decidere' in Roma arcaica. Contributo alla contestualizzazione storico-giuridica di 'Tab.' 1.8*. – In: *Il giudice privato nel processo civile romano*, a cura di L. Garofalo, I, Padova 2012, p. 97 ss., nt. 64 ss.

24 Cic. *rep.* 2.21.38; Liv. 1.41.4-5, за него C. PELLOSO, '*Giudicare' e 'decidere'*, cit., p. 98 s.

произнасят в качеството им на съдии по частноправни спорове, но оставя за себе си разследването и осъждането по всички процеси с публичен характер и значение[25]. Ако се приеме това, нищо не изключва висшите магистрати от патрицианското съсловие да възприемат всички функции и правомощия на рекса[26], вкл. и когато правораздават *de capite* (и с това се доказва погрешността на тезата, придаваща на комициите изключителна компетентност за налагане на смъртно наказание за определени престъпления в началото на републиканската епоха)[27]. Тези последните неотменно са ограничени от първия закон *de provocatione* с общото признаване (и вече не в подчинена функция като помилване за всеки отделен случай) на *ius provocationis* по начин, който според Помпоний е само част от тяхната наказателна компетентност и осъществяването му е напълно автономно, като комициалният контрол е *ex post*[28].

---

25 Dion. Hal. 4.25.2, 4.36.2, 10.1.2. Това, впрочем, съвсем не изключва рексът като единствен и върховен съдия да привлича сътрудници, напр. *quaestores,* в материята на убийствата (Tac. *ann.* 11.22.4; D. 1.13.1; Lyd. *mag.* 1.24), или *duumviri* в материята на *perduellio* (вж. по-горе nt. 15). Срв. и A. GIOVANNINI, *Les origines des magistratures romaines*. – In: *Mus. Helv.*, XLI, 1984, p. 21 ss.

26 Срв. Plut. *Publ.* 3-7, Zon. 7.12 (процесът по инициатива на консулите от 509 г. пр.Хр. предизвиква одобрително отношение към Тарквиниите. Срв. с различната версия у Liv. 2.5.5-8; Dion. Hal. 5.8-13; Val. Max. 5.8.1); Dion. Hal. 5.57.2–4 (процесът по инициатива на консулите от 500 г. пр.Хр. срещу съзаклятниците): срв. MAYNZ, *Esquisse historique du droit criminel de l'ancienne Rome*, Paris 1882, p. 572, nt. 3, 585, nt. 12. Вж. и Cassiod. *var.* 6, който приписва на консулите правото да налагат смъртно наказание, докато *ius dicere capiti* в случая не означава предявявам пенален иск за налагане на смъртно наказание, както е по отношение на *iudicare* (с този глагол се определя окончателното произнасяне на присъдата и се свързва с осъденото лице в акузатив. Ако, обратното, той е придружен с датив за обвиненото лице или акузатив или генетив за определено наказание, тогава не означава присъда, а само предложение за налагане на наказание от страна на компетентния магистрат – срв. за това C.H. BRECHT, *Zum römischen Komitialverfahren*, cit., p. 271 ss.).

27 Вж. Cic. *rep.* 2.31.53; Cic. *rep*. 1.40.62; Cic. *acad. pr.* 2.5.13; Val. Max. 4.1.1; Dion. Hal. 5.19.4, 5.70.2, 6.58.2, 7.41.1; Plut. *Publ*. 11.2; D. 1.2.2.16; Вж. също Dion. Hal. 5.72.1–2; Liv. 2.8.2; Flor. 1.9.4; Auct. *vir. ill.* 15.

28 Помпоний в D. 1.2.2.16 предполага, че първоначално не съществува правораздавателната власт *de capite civis* на консулите и като следствие от това наличието само на власт, наречена *coërcitio,* и правомощия на *vinculum publicum*. Изразът "*solum reclictum est illis ut coercere possent et in vincula publica duci iuberent"* е свързан и с определянето на *provocatio*, като консулите не могат без *iussus* от страна на народа *animadvertere in caput civis*. В противовес на тезата, според която *provocatio ad populum* действа само на терена на *coërcitio* на магистратите, развитите съображения за прехвърлянето на правомощията на рекса към консулите се коментират у Cic. *rep.* 2.31.54 (*itemque ab omni iudicio poenaque provocari licere indicant XII tabulae conpluribus legibus*). Там се споменава, макар и в хиперболизиран вид, че децемвиралният нормативен корпус е насочен към всички наказателни производства, съответно срещу тях се реагира с *provocatio*. Цитира се и един фрагмент от Ливий, където историкът описва извънредната магистратура на децемвирите (и по-точно на Първия децемвират) и *a contrariis* читателят може да установи как чрез *provocatio*

Тези разсъждения водят до извода, че след влизането в сила на първата *lex Valeria de provocatione* римският гражданин няма *ius* да бъде съден *de capite* само от народното събрание, а има *ius* да се противопостави на смъртна присъда, произнесена от консулите. Това обаче съвсем не означава, че в раннорепубликанската епоха *provocatio* се появява основа на някакъв специален комициален процес (макар и започнат от консула и прехвърлен след това в комицията[29], или ако той предложи на комицията избиране на квестор за разглеждане на делото)[30], нито че *provocatio* е средство за парализиране предимно на актовете с правораздавателен характер на магистрата. Ако първото предположение днес се счита почти за непротиворечиво[31], то второто приема погрешното интерпретиране, че *provocatio* е свързано с потвърждаването или отмяната само на съдебни актове[32] във връзка с два казуса от епохата между падането на монархията и законодателната дейност на децемвирите. Един римски гражданин (*civis)*, обявен за *unus insignis dux seditionis*, в 495 г. пр.Хр. се обръща към народа срещу заповед за арест (вероятно предхождаща постановеното бичуване и изпълнение на смъртната присъда), издадена *imperio* от консула Апий Клавди[33]. Този последният в предходната година и в друг контекст заявява,

---

могат да се обезсилят решения на магистратите с правораздавателен характер, като напр. присъда за убийство (Liv. 3.33.10: *C. Iulius decemvir diem Sestio dixit et accusator ad populum exstitit, cuius rei iudex legitimus erat, decessitque iure suo, ut demptum de vi magistratus populi libertati adiceret*. Вж. и Cic. *rep.* 2.36.61, който обаче отнася този казус към Втория децемвират. За неприложимостта на *provocatio* по отношение на децемвирите срв. и Liv. 3.32.6, 3.33.9; Cic. *rep*. 2.31.54; D. 1.2.2.4).

29 Срв бел. 23 по-горе.

30 Срв. Tac. *ann.* 11.22.4 (пряк избор на квесторите от консулите), D. 1.2.2.23 (избор на квесторите от комициите). Вж. и Calp. Pis. *ann. fragm.* fr. 37 (Peter); Cic. *rep.* 2.27.49, 2.35.60; Liv. 2.41.11, 4.15.4; Dion. Hal. 8.77–78, 8.82.4–5, 8.87.2; Diod. 11.37.7; Val. Max. 6.3.1 b; Flor. 1.26.7; Dio Cass. 5.19 (квесторски процес за *perduellio от* 485 г. пр.Хр. срещу Спурий Касий като алтернатива на версията за домашния съд [Val. Max. 5.8.2; Plin. *nat. hist.* 34.9.15; Liv. 2.41.10; Dion. Hal. 8.79]); Liv. 3.13.1–3, 3.24.3–7, 3.25.1–3, 3.29.6; Dion. Hal. 10.7.1–4, 10.8.4 (квесторски процес от 459–458 г. пр.Хр. срещу Марк Волсций Фиктор за лъжесвидетелстване).

31 Вж. по въпроса J. BLEICKEN, *Kollisionen*, cit., p. 271 ss.

32 E. TASSI SCANDONE, *'Leges Valeriae de provocatione'*, cit., p. 124 ss., 134 ss.

33 Вж. най-вече C. MASI DORIA, *'Spretum imperium': prassi costituzionale e momenti di crisi nei rapporti tra magistrati nella media e tarda repubblica*, Napoli 2000, p. 100. Според тълкуването на Tassi Scandone заповедта за арест трябва да следва предходно произнасяне на Апий *de credita pecunia*, последвано от самия *dux seditionis*. От тази гледна точка *provocatio* по отношение на последното е в рамките на *iudicatio*. Срещу този прочит има редица непреодолими лесно възражения. На първо място, самият Ливий уточнява, че Апий се стреми да потуши бунта на плебеите и на *nexi* в Рим чрез "*imperio consulari*", като прилага съответните мерки (Liv. 2.23.7-8, 2.23.15). На второ

че институтът на *provocatio* представлява неприемливо зло (*malum),* съдържащо се в неефикасността на консулските принудителни мерки и налага създаването на извънредната магистратура на диктатора, чиито принудителни актове не могат да се подлагат на *provocatio* – всичко това с оглед незабавното противодействие на бунтове и неподчинение[34]. В 473 г. пр.Хр. пред грозящата опасност от страна на сабините се обявява всеобща мобилизация; плебеят Публий Волерон дезертира и е третиран неточно като обикновен войник вместо като центурион; консулите нареждат на ликторите да го арестуват; Волерон, който не получава никаква закрила от трибуните, *provocat ad populum*, макар и неуспешно. В случая *provocatio* е *de iure* срещу принудителните мерки, макар и *lex Valeria* от 509 г. пр.Хр. да се счита за *imperfecta*. Освен това упражняването на *ius provocationis* от плебей *de facto*, дори и само по отношение на ефективността, може да се натъкне на непреодолими обструкции[35].

място, ако *provocatio* наистина е насочена срещу съдебно решение, а не срещу принудителна мярка, би трябвало съвсем непротиворечиво да се постанови – и то според установеното в самата *lex Valeria* от 509 г. пр.Хр. (която се отнася само до решенията на магистратите, свързани с налагане на смъртно наказание, а не на глоба, ако не се доверяваме на Dion. Hal. 5.19.4, както прави напр. S. TONDO, *Profilo di storia costituzionale romana*, I, Milano 1981, p. 145 e nt. 53), че в V в. пр.Хр. несъстоятелният длъжник (*nexus*) е бил осъждан на смърт в рамките на едно частноправно производство ("*modus agendi* privato") от консула чрез декрета "*ius dicit de credita pecunia*" (срв. за консулския процес срещу *nexus*, Liv. 2.23.6; 2.24.6–7; 2.27.8–10; за първоначалната монофазна структура на най-древния частноправен процес, завършващ с произнасяне на магистратар вж. C. PELLOSO, *'Giudicare' e 'decidere'*, cit., p. 61 ss.). Тази идея не се съчетава никак добре и съдържа много противоречия с това, което знаем за *nexum* (вж. по темата новите съображения на R. CARDILLI, '*Nexum' e 'damnatio'*. – In: *'Inter cives necnon peregrinos'. Essays in honour of B. Sirks*, a cura di J. Hallebeek, Göttingen, 2014, p. 93 ss.).

34 Срв. Liv. 2.29.11; вж. също Liv. 2.18.8, 3.20.8, 4.13.11; Dion. Hal. 5.75.2, 6.58.2; Plut. *Fab.* 9.1; Plut. *C. Gr.* 18.1; Pomp. *l.s. ench.* D. 1.2.2.18; Fest. voce *Optima lex* (Lindsay 216); Lyd. *mag*. 1.37; Zon. 7.13 (срв. най-вече F. De MARTINO, *Storia*, I, cit., p. 447). Срв. за недопустимостта на процедурата по отношение на актовете на децемвирите Liv. 3.41.7.

35 Liv. 2.55.4–12. Срв. B. SANTALUCIA, *La giustizia penale*, cit., p. 30, според когото не е изненадващо ако консулите понякога нарушават правата на гражданите за *provocare* пред народното събрание: в този смисъл третата *lex de provocatione* от 300 г. пр.Хр. (Liv. 10.9.3–5) определя като *improbe factum* тези действия на магистратите. В случая с децемвира Апий Клавдий, отнесен към 449 г. пр.Хр. (Liv. 3.56.1–13: срв. C. MASI DORIA, *'Spretum imperium'*, cit., p. 102 s.) според интерпретацията на L. TASSI SCANDONE, *'Leges Valeriae de provocatione'*, cit., p. 139 ss., има нормално съотнасяне между *iudicatio* и *provocatio*. Наистина, Ливий I разказва как е противопоставена на плебейския трибун Вригиний *provocatio* от страна на Апий Клавдий, макар и без какъвто и да е ефект, и това е без връзка с длъжността на инициатора на *provocatio* или на характера на произнесената срещу него мярка, а по-скоро поради определянето му '*legum expers et civilis et humani foederis*', т.е. с приравняването *de facto* на un *homo sacer* (вж. B. SANTALUCIA, *Studi*, cit., p. 170, nt. 82; Id., *Altri studi*, cit.,

Всъщност ми изглежда вероятно *provocatio* да се противопоставя както на съдебните актове, така и на другите принудителни мерки, ако се позовем на лексиката на Помпоний[36]. L*ex Valeria* от 509 г. пр.Хр. забранява на консулите "*animadvertere in capu"* (или, което е едно и също – "*ius dicere de capite*") без *iussus populi*: ако това последното е, както счита най-новата и преобладаваща доктрина,[37] „едно особено производство", а не „законодателна инкриминираща норма", тогава дейността на консула, подчинена на *iussus*, не може да се приеме като самостоятелно разследване и произнасяне за налагане на наказание в процеса. Това от своя страна предполага предварително искане от страна на консула за оправомощаване от комицията, но тогава би се изключило правото на *civis*, срещу когото се произнесе смъртно наказание, отново да се обърне към народното събрание за потвърждение или отмяна на присъдата. Това изглежда като затъване в една процедурна машинация, която е малко приемлива. В светлината на гореизложените съображения, билò като на *provocatio* се придава значение на коректив, билò според версията на Помпоний, споменатият *iussus* се идентифицира като предварително оправомощаване. И в двата случая може да се приеме, че забранените *animadvertere* и *ius dicere* не се отнасят до съдебно разследване и произнасяне, а описват някаква конкретна принудителна дейност, която според източниците е присъща на консула както като административен орган, така и като съдия[38].

5. ЗАКЛЮЧИТЕЛНИ ИЗВОДИ ЗА ПРАВОТО НА РИМСКИЯ ГРАЖДАНИН НА ПРОЦЕС ПРЕД КОМИЦИИТЕ МЕЖДУ ПАДАНЕТО НА МОНАРХИЯТА И ДЕЦЕМВИРАЛНОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО

Ако раннорепубликанската система, описана в предходните страници, се приеме за точна, тогава *provocatio ad populum* трябва да се разглежда като средство за суспензивно противопоставяне на изпълнителното

p. 136 e nt. 76, 166 e nt. 8; Id., *Diritto e processo*, cit., p. 37; L. GAROFALO, *Il processo edilizio*, cit., p. 56; F. ZUCCOTTI, *Il testamento di Publicio Malleolo*. – In: *Studi in onore di A. Biscardi*, VI, Milano 1987, p. 227 ss.

36 D. 1.2.2.16, 23.

37 Вж. най-вече L. GAROFALO, *Appunti*, cit., p. 242 ss., 289 ss.

38 По отношение на най-древния период за сближаването между *coërcitio* и правораздаването на магистратите вж. C. VENTURINI, *Variazioni*, cit., 73.

действие на консулския процес *de capite,* с което римският гражданин разполага, за да атакува билò злоупотребата на магистрата с предоставената му дискреционна власт, билò несправедливостта на тежка присъдар билò за общи или за политически престъпления. Така *provocatio ad populum* не се явява същинско обжалване доколкото актът, на който тя се противопоставя, невинаги има характер на автентично съдебно решение[39]. Но не това е решаващият аргумент да се приеме една върхова позиция на този институт. Очевидно е, че тук липсва реквизит, който да превръща *provocatio ad populum* в една *revisio prioris instantiae*, нито пък в *prosecutio prioris instantiae*: сезирането на народното събрание има не деволутивен, а единствено суспензивен характер. Но само магистратът, оправомощен с *ius agendi cum populo*, има право да свиква комициите и съответно да поставя казуса за *provocatio*; решението, прието в резултат на *iudicum populi*, не е финалният акт на една отменителна съдебна фаза, който може да измени или замени атакуваното магистратско решение, а само дава или не разрешение (*iussu* / *iniussu*) по повод на искане на магистрата да се изпълни или не смъртната присъда над *civis*[40].

На тази основа може да се потърси нова интерпретация – както на принципно, така и на оперативно ниво, на „наказателната микросистема“, развита в Закона на Дванадесетте таблици за забрана на *interficere* на *homo indemnatus* – забрана, отправена до магистрата да *ferre de capite civis* ако не е *maximus comitiatus*, както и на множеството разпоредби, в които се съдържа правото на римските граждани за *provocatio ad populum*[41]. По отношение на първата норма, в която негативното определяне на *damnatio* предполага че преследваната от децемвирите цел е да се отмени изпълне-

---

39 В отчасти аналогичен смисъл вж. B. SANTALUCIA, *Diritto e processo*, cit., p. 36 ss.

40 Срв. най-вече F. DE MARTINO, Storia, I, cit., p. 425. Provocatio следователно е предпоставка, а не непосредствено предхождащ комициалното правораздаване акт: ако магистратът "приеме предизвикателството на осъдения гражданин (civis), то може да има *certatio* между двете страни (Срв. Cic. leg. 3.6; Liv. 1.26.6, 8, 40.42.9), като народното събрание се произнася дали приема или отхвърля предложението на магистрата (по този въпрос вж. L. TASSI SCANDONE, ‘Leges Valeriae de provocatione’, cit., p. 142 ss., където се отбелязва, че свикването на комициите е по усмотрение на магистрата, но макар и с известо вътрешно противоречие, *provocatio* може да се приеме като процедура по обжалване.

41 Cic. *Sest.* 30.65; *rep.* 2.36.61; *leg.* 3.19.44; *leg.* 3.4.11; Salv. *gub.* 8.5; Aug. *civ. Dei* 1.19; Dion. Hal. 3.22.3; Cic. *rep.* 2.31.54; Pol. 6.14.6; Plaut. *aul*. 200, *truc.* 819, *pseud*. 1232. Позволявам си да препратя и към C. PELLOSO, *Sacertà*, cit., p. 121 ss.

нието на смъртното наказание без „предварителен комициален процес" който да завърши с осъдителна присъда. Така само може да се тълкува изпълнението на смъртната присъда от магистрата в резултат на *coërcitio* или на *iudicatio*. По отношение на втория закон, с него се определят норми за компетентност, като единствено центуриатната комиция може да се занимава с престъпления, изискващи смъртно наказание (*res capitales)*[42], и изпълнението на присъдата върху *homo indemnatus* е само в резултат на акт, приет от тази комиция[43]. Двете разпоредби се разглеждат общо и се считат за части от една система, в която се забранява санкционирането *de capite* от магистратите и изпълнението на присъди със смъртно наказание, които не са приети от центуриатната комиция. *Ergo*, по-нататъшното развитие на децемвиралните норми относно *provocatio ad populum*[44] оформя един институт, създаден в предходния период, и с особено интензивна

---

42 Нормата *de capite civis* се интерпретира в смисъл, че в преддецемвиралната епоха магистратът може да предложи налагането на смъртно наказание само на "*comitiatus maximus*" (т.е. на центуриатната комиция). Това мнение се поддържа, в резултат на изследванията на T. MOMMSEN, *Römisches Staatsrecht*, III, cit., p. 357 s. и nt. 3, от B. SANTALUCIA, *Altri studi*, cit., p. 163 s., в по-ново време – от G. ARICÒ ANSELMO, *Antiche regole procedurali e nuove prospettive per la storia dei 'comitia'*, Torino, 2012, p.155 ss., макар и непряко да има някои отклонения от традиционната теория. В обратен смисъл вж. E. TASSI SCANDONE, '*Leges Valeriae de provocatione'*, cit., p. 186, където се твърди, че става въпрос за законова резерва (вж. някои съображения у C. PELLOSO, *Sacertà*, cit., p. 123 s., nt. 93), докато R. PESARESI, *Studi sul processo penale in età repubblicana. Dai tribunali rivoluzionari alla difesa della legalità democratica*, Napoli 2005, p. 106 ss., p. 110 ss., се опитва да обоснове тезата за развитието на процесите за налагане на смъртно наказание в *concilium plebis* дори след приемането на Закона на Дванадесетте таблици (обратното се поддържа от B. SANTALUCIA, *Altri studi*, cit., p. 139 ss.). За компетентността на куриите в преддецемвиралната епоха срв. B. SANTALUCIA, *Diritto e processo*, cit., p.40 ss., p.44; v., обратното у L. GAROFALO, *Appunti*, cit., p. 52 s., p. 72 s., 180; D. CAPANELLI, *Appunti sulla 'rogatio agraria' di Spurio Cassio*. – In: *Legge e società nella repubblica romana*, I, cit., p.44.

43 Срв. D. MANTOVANI, *Il pretore*, cit., p. 25; за съотношението на двете норми вж. A. GUARINO, *Il dubbio contenuto pubblicistico delle XII Tavole*. – In: *Labeo*, XXXIV, 1988, p. 327 e nt. 27; L. GAROFALO, *Il processo edilizio*, cit., p. 47, nt. 7.

44 За съотношението в децемвиралния кодекс на нормите *de capite civis* и тези за *provocatio* се приема, че и двете имат за цел да се даде възможност на гражданина чрез *ius provocationis* да получи произнасяне за своя *caput* от центуриатната комиция (това ясно е определено у A. GUARINO, *Il dubbio contenuto*, cit., p. 328 s.; и имплицитно – у R. PESARESI, *Studi*, cit., p. 106 ss.). Не е особено точно да се поддържа, че едната процедура дублира другата (D. MANTOVANI, *Il pretore*, cit., p. 25), като комициалният процес *de capite* не предпоставя непременно *provocatio* – в единия случай забраната, отправена до магистрата, се отразява на компетентността на комицията, а в другия на *civis* се предоставя едно особено интензивно право да се обърне към комицията. Неприемлива и твърде фантастична е реконструкцията на R.E. MITCHELL, *Patricians and Plebeians. The Origin of the Roman State*, Ithaca, 1990, p. 168 ss., 177 ss., според когото нормата *de capite civis* не е свързана с *provocatio* и се вписва в контекста на понтификалната юрисдикция, съответно се отнася и към куриатните комиции (вж. K. HACKL, *Gab es eine 'provocatio ad populum' auch im Zivilprozess?* – In: *Mélanges F. Sturm*, I, Liège 1999, p. 179 ss.).

ефикасност: срещу разпоредбите относно *homo indemnatus provocatio* се явява като средство за противопоставяне на актовете на магистратите – консули и плебейски трибуни[45], приети при липса на съответна компетентност, тъй като по силата на нормата за *de capite civis* налагането на смъртно наказание е от компетентност единствено на центуриатната комиция[46].

Ако се съпоставят разпоредбите за *provocatio* на *lex Valeria* от 509 г. пр.Хр. и тези на Закона на Дванадесетте таблици, малко са измененията в практически план от предходната на 451–450 г. пр.Хр. епоха, но се забелязват някои разлики на идеологическо ниво. Едно е да се постанови, че магистрат няма право да изпълни смъртна присъда, ако има формално противопоставяне на нея пред комициите, а съвсем друго е да се забрани изобщо на магистратите изпълнението на смъртна присъда. В първия случай всъщност не се санкционира репресивната компетентност на магистрата *de capite*, но пълното ѝ осъществяване може да се блокира от *provocatio*; във втория случай се урежда двойно редуциране на тези правомощия, като нито на ниво *iudicatio*, нито на ниво *coërcitio* може да се предприеме изпълнението на най-тежкото наказание – всъщност с *provocatio ad populum* се денонсира компетентността на магистрата.

Така според децемвиралната уредба на института се оформя стабилната основа на *libertas* в републиканската система. *Libertas* се определя от една страна позитивно – като принадлежаща на всеки римски гражданин да се обърне към *populus,* и от друга – негативно – като отрича всякакви

---

45 L. GAROFALO, *Il processo edilizio*, cit., p. 13 s., 49, 53 ss.

46 Става въпрос за втори стадий на писани *leges* в рамките на една идеална конституция, описана от Цицерон: Cic. *leg.* 3.3.6 (макар и там да се описва една ситуация, която не е съвсем според републиканското право), магистратите имат само дисциплинарна власт да налагат глоби, да арестуват, да подлагат на бичуване, което може да се отмени билò чрез *provocatio,* билò чрез *intercessio* на магистрата колега (срв. T. MOMMSEN, *Strafrecht*, cit., p. 474; B. SANTALUCIA, *Diritto e processo*, cit., p. 38 e nt. 27; L. GAROFALO, *Appunti*, cit., p. 218 s.; C. VENTURINI, *Pomponio*, cit., p. 556 ss.), но не и да налагат наказания, вкл. и смъртно наказание, които да могат да се отнесат чрез *provocatio* към комициите. Според Цицерон – Cic. *leg.* 3.3.10 и 3.12.27 (пасажите са особено трудни за преценка с оглед на терминологията и объркването с други наказателни институти от републиканския период – срв. J. KUNKEL, *Untersuchungen*, cit., p. 20 ss.), магистратите имат само *auspicium* и *iudicium*, докато народът е титуляр на *potestas* и това дава възможност за *provocatio* в наказателния процес (срв. и A. MAGDELAIN, *De la coercition capitale*, cit., p. 157; L. TASSI SCANDONE, *'Leges Valeriae de provocatione'*, cit., p. 114 ss.), съответно и за предявяване на обвинение и произнасяне на присъда само от комициите (Срв. L. GAROFALO, *Appunti*, cit., p. 79, nt. 24), както и власт да се свикват комициите (B. SANTALUCIA, *Diritto e processo*, cit., p. 38, nt. 29).

останки (*vestigium)* от монархическия период (*regnum)*, за каквито се считат правомощията на магистратите с *iudicatio* и *coërcitio* да налагат смъртно наказание[47]. *Libertas* в този смисъл се схваща като право на отделния гражданин (*civis)* да не бъде лишаван от живот, освен чрез осъдителна присъда на *populus*.

[47] За етимологията на *liber* не само във връзка с идеята за принадлежност, но и за нарастване, развитие, вж. A.A. SEMIOLI, *'Liber', 'Libera' e *<'Louzera': le origini di un culto alla luce della comparazione indo-europea*. – In: *SMSR*, LXXI, 2005, 254, както и C. De MEO, *Lingue tecniche del latino*[3], Bologna, 2005, 39 s. Вж. също и L. GAROFALO, *'Homo liber' et 'homo sacer': deux archétypes de l'appartenance*. – In: *RHDFE*, LXXXVII, 2009, p. 317 ss.